

Revolučná verejnosť v roku 1918

Lucia Segľová, Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

SEGĽOVÁ, Lucia. Revolutionary public in 1918. Individual and Society, 2004, Vol. 7, No. 3.

The paper deals with the most recent two months in 1918. In the processes of formation of Czechoslovakia and destruction of Austria-Hungary became Slovakia virtually "no man's land". None of the states involved did the study area real control and was thus able to guide the life of its inhabitants. At that time it was one of the most important expressions of citizen activity creation and operation of its own revolutionary bodies that organize life in uncertain times.

Czechoslovakia. Destruction of Austria-Hungary.

Na úvod považujem za nutné v krátkosti zhrnúť východiská príspevku a zasadiť analyzované historické udalosti do širších súvislostí.

Hlavnými teoretickými inšpiráciami a pomocníkmi pri výskume mi boli štúdie Ľubomíra Liptáka a monografia fínskeho historika Isma Nurmiho: Slovakia - a playground for nationalism and national identity, ktorá novým spôsobom skúma začleňovanie Slovenska do vznikajúceho Československa.[1] Ďalšie východisko predstavuje regionálna história. Konkrétne sa sústreďujem na jeden z elementov mestského života obmedzený v čase a priestore, ktorý používam ako okno do sveta medzivojnového Československa.[2]

V príspevku sa zaoberám dvomi poslednými mesiacmi roku 1918, kedy sa v procesoch vzniku Československa a zániku Rakúsko-Uhorska stalo Slovensko prakticky „krajinou nikoho“, [3] žiadny zo zainteresovaných štátov nemal nad sledovaným územím skutočnú kontrolu, a nebol teda schopný usmerňovať život obyvateľov. V tomto čase bolo jedným z najdôležitejších prejavov aktivity občanov vytvorenie a činnosť vlastných revolučných orgánov, ktoré organizovali život v neistej dobe.

V dvoch mestách - v **Turčianskom Svätom Martine** [4] a vo **Vrútkach** budem pozorovať mestskú verejnosť v revolučnom čase. Zameriam sa na strednú úroveň verejnej komunikácie obyvateľov oboch miest, pod ktorou chápem zhromažďovanie a združovanie občanov, [5] ktorí takto vyjadrovali svoje názory, potreby, nespokojnosť a nádeje do budúcnosti. Na príklade vyhlásenia Martinskej deklarácie a príchodu československých a maďarských vojsk budem sledovať rôznorodé reakcie verejnosti v oboch mestách.

Za dôležité pritom považujem, že revolučné udalosti nútili obyvateľov Slovenska vo veľmi krátkom čase reagovať, a tak zároveň výrazne vplývali na kryštalizáciu etnickej, štátnej a sociálnej identity na území Slovenska. [6] Paralelné sledovanie dvoch slovenských miest umožňuje aspoň sčasti sledovať rôzne alternatívny správanie, ktorými sa mestskí obyvatelia snažili vyrovnáť s rýchlosťou zmien po prvej svetovej vojne.

Susediace mestá Turč. Sv. Martin a Vrútky, na severe Slovenska, obýval v skúmanom čase približne rovnaký počet obyvateľov. V Turč. Sv. Martine, centre slovenského národného pohybu žilo, napriek

prevahe slovenského obyvateľstva, nezanedbateľné (najmä svojím vplyvom) nemecké a maďarské obyvateľstvo. Tvorili ho prevažne štátni úradníci, učitelia a obchodníci. Vo Vrútkach, silnom robotníckom centre, k nim pristupovalo ešte početnejšie a národnostne heterogénnejšie železničiarске úradníctvo a robotníci z celej monarchie.[7]

Na sklonku 1. svetovej vojny si obyvatelia oboch miest vytvorili vlastné samosprávne orgány. Vo Vrútkach vznikla 26. októbra 1918 Robotnícka rada spolu s Červenou gardou. Robotnícka rada bola jedinou multinárodnou, slovensko-maďarskou občianskou radou na Slovensku, pretože Slováci a Maďari sa spravidla združovali do opozičných táborov.[8] Ako svedčia udalosti roku 1918 štátne, sociálne a etnické preferencie obyvateľov Vrútok boli zložito premiešané. Viac ako polovica predstaviteľov Robotníckej rady bola neskôr spájaná s protičeskoslovenskými aktivitami.

V Turč. Sv. Martine sa o štyri dni neskôr, 30. októbra 1918, konalo stretnutie predstaviteľov slovenského národa, ktorí zvolili centrálny slovenský orgán Slovenskú národnú radu (SNR). Miestna Slovenská národná rada, ktorá prisahala vernosť ústrednej SNR, sa utvorila 3. novembra 1918 spolu s miestnou Slovenskou národnou gardou. Väčšinu lokálnych problémov však riešili predstavitelia ústrednej SNR. 4. novembra 1918 si v Turč. Sv. Martine skupina maďarských občanov vytvorila aj Maďarskú národnú radu. Táto rada, vytvorená na základe inštrukcií maďarskej vlády v Budapešti uzavrela s ústrednou SNR dohodu a po krátkom období spolupráce sa s ňou už nestretávame. Robotnícka rada vo Vrútkach sa oficiálne pripojila k ústrednej SNR 13. novembra 1918. V dvoch mestách tak počas krátkeho obdobia súčasne existovali štyri typy miestnej revolučnej samosprávy, ktoré predstavujú dobrú príležitosť skúmať rôzne formy a možnosti vzájomnej spolupráce.

I. Ohlas Martinskej deklarácie

Deklaračné zhromaždenie v Turč. Sv. Martine teda zvolilo Slovenskú národnú radu a zároveň prijalo **Deklaráciu slovenského národa**, ktorou sa osvedčilo, že jedine SNR je oprávnená hovoriť v mene slovenského národa, ktorý je čiastkou jednotného česko-slovenského národa, pre ktorý si žiada neobmedzené samourčovacie právo. Na tomto mieste sa zameriam na ohlas deklarácie v oboch mestách.

Medzi 106 registrovanými účastníkmi zhromaždenia nachádzame 37 Martinčanov a iba jedného predstaviteľa z Vrútok.[9] Charakteristicky, jediným Vrútočanom bol miestny evanjelický kňaz Andrej Mihaľ, známy svojou proslovenskou aktivitou už počas vojny. Jeho zásluhou zaviala vo Vrútkach prvá slovenská zástava.[10]

V nasledujúcich dňoch sa stretávame s rozporuplnými postojmi vrútockých obyvateľov k deklarácii. V deň martinského zhromaždenia sa na Vrútkach pripravovalo veľké ľudové anti-deklaračné zhromaždenie, ktoré malo podporiť zachovanie integrity veľkého Uhorska. Dokonca sa predpokladala účasť člena maďarskej vlády - Oskára Jásziho.[11] Zhromaždenie sa nakoniec nekonalo, letáky zoznamujúce s deklaráciou však boli vo Vrútkach strhnuté a zosmiešnené. Toto však nebol postoj všetkých obyvateľov. Vrútockí železniční robotníci zo susednej obce Sučany, vracajúc sa z práce s tlačenu verziou deklaráciou vyvolali v svojej obci spontánnu demonstráciu. Pomalý posun etnických a štátnych preferencií ilustruje i pokus združiť „dobrých Slovákov“, na ktorý spočiatku reagovalo vo Vrútkach iba 30 robotníkov, až neskôr sa ich počet zvýšil na 150.

V Turč. Sv. Martine som zaregistrovala dva rozdielne typy ohlasov. V prvom rade na deklaračné zhromaždenie reagoval uhorský štát: vojenské jednotky boli presunuté do Turč. Sv. Martina a opozične sa prejavovala aj miestna štátna byrokracia. Druhý typ reakcie predstavoval záujem martinskej verejnosti, ktorý okrem bohatej účasti martinských národovcov, dokladajú spomienky účastníkov: „*ulice okolo Tatra Banky (kde sa konalo zhromaždenie) boli preplnené obecnstvom*“.[12] Večer po zhromaždení sa miestnosti Národného domu zaplnili Martinčanmi a účastníkmi zhromaždenia v neobyčajne dobrej nálade.

No skutočnou martinskou masovou manifestáciou prijatia deklarácie bolo až veľké ľudové zhromaždenie 3. novembra 1918. Na jeho začiatku sa zástup zhromaždil pred mestským domom. Z jeho balkóna zaznela reč Jána Vanoviča. Okrem Jána Vanoviča na balkóne „*trónila ovenčená slovenská zástava*“. Túto zástavu považujem za dôležitý symbol, ktorý jasne a verejne označil, že toto miesto je odteraz slovenské, má právo také byť a chce také byť. Ako súčasníkom pripomínali Národné noviny: „*Nie sú to maličkosti... ani okrasy v našich farbách, veď i v tom javí sa nová svoboda, nové časy, že svobodne, hrdo sa môžeme priznávať k tomu, za čo sme pred krátkym časom boli súdení a trestaní*.“ Zhromaždenie ľudí po prednesenej reči sňalo z hláv klobúky a uskutočnilo ďalší symbolický akt - zaspievalo národnú hymnu „Hej Slováci“. Sprievod ľudí sa potom za zvukov vrútockej hudby, ozdobený ďalšími zástavami a trikolórami pobral k budove bývalej Matice slovenskej (MS)- symbolu slovenských národných aktivít. Na jej balkóne sa

taktiež spolu s práve vyvesenou slovenskou zástavou objavil národovec Fedor Ruppeltd. SNR prebrala budovu do svojho majetku. Za zvukov druhej hymny „Kde domov můj“ pohol sa sprievod ďalej a pred bytmi dvoch najväznejších obyvateľov Turč. Sv. Martina – pred bytom Matúša Dulu a Jozefa Škultétyho „urobil srdečné vrele ovácie“.[13] Bielo-modro-červené zástavy neviali iba na úradných budovách, koncom novembra zdobili takmer každý dom v Turč. Sv. Martine. Symbolicky sa prihovárali domácim obyvateľom ale aj návštevníkom Turč. Sv. Martina do konca januára 1919. Na uliciach však nielenže pribudli slovenské zástavy, zároveň sa niečo postupne strácalo. Boli to maďarské nápisy a znaky.

Symbolické a jazykové ovládnutie verejnosti predstavovalo významný cieľ mnohých opatrení SNR. Zavedenie nových symbolov a jazyka znamenalo odmietnutie a odstránenie starých spojených s Rakúsko-Uhorským štátom a maďarskou identitou. SNR ako reprezentantka národa nahrádzala znaky starého režimu novou slovenskou národnou symbolikou. Presadzovanie symboliky spojenej s československým štátom sa začalo neskôr, v decembri 1918, po príchode ministra s plnou mocou pre správu Slovenska do Žiliny. Pre pochopenie rozdielu medzi slovenskými symbolmi a symbolmi československého štátu považujem za potrebné zdôrazniť procesualný charakter tvorenia nového štátu. Určenie a presadenie oficiálnych slovenských a československých národných symbolov trvalo určitý čas. V sledovanom období sa napríklad používali dve zástavy, ktoré reprezentovali nové podmienky – česká bielo-červená a slovenská bielo-modro-červená. Jedna zástava (s modrým klinom) spoločná pre celé Československo bola zákonom ustanovená 30. marca 1920. Slovenská národná zástava sa však na Slovensku používala naďalej aj po tomto dátume. Ešte zložitejší je prípad hymny. Za slovenskú hymnu sa v roku 1918 považovala obvykle pieseň „Hej Slováci!“. Český ekvivalent predstavovala pieseň „Kde domov můj“. No v decembri 1918 bola k českej časti pripojená iná slovenská národná pieseň „Nad Tatrou sa blýska“. O tom, že nie všetci boli spokojní s takýmto riešením svedčí článok v Národných novinách, podľa ktorého sa pieseň Nad Tatrou sa blýska nehodí na slávnosti a nie je našou hymnou. [14]

Podobne presadenie slovenského jazyka vo verejnej sfére bolo pre SNR ako aj pre Československo problematickou úlohou. Prvým dôvodom bola neustálená literárna a gramatická podoba slovenského jazyka. Druhým minimálne množstvo ľudí vzdelaných v slovenskej reči. Čo znamenalo, že SNR rovnako ako Československu chýbalo obrovské množstvo skúsených a lojálnych učiteľov, byrokratov a vodcov na Slovensku. Reprezentatívny je príklad martinského školstva. SNR nebola schopná zaistiť vyučovanie v slovenčine ani v Turč. Sv. Martine, nieto inde na Slovensku. Až založenie Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovensku postupne vyriešilo tento problém povolaním českých učiteľov, ktorí po desaťročia predstavovali kľúčový element predovšetkým na stredných školách.

II. Maďarské vojsko

Československé jednotky po prvýkrát okupovali Vrútky a Turč. Sv. Martin 12. novembra 1918. Martinčania na rozdiel od Vrútok urobili z príchodu vojska ďalšiu národnú slávnosť plnú národných symbolov (vlajok, hymien, národných krojov a pod.). Ešte pred príchodom vojska obyvateľstvo „... napochytre odstránilo maďarský názov stanice a zamenilo ho slovenským...“[15] Radosť z príchodu vojsk však rýchlo vystriedal strach. 15. novembra 1918 po bitke medzi maďarským a československým vojskom a kolaborácii časti Červenej gardy na Vrútkach s maďarským vojskom museli československé jednotky ustúpiť až do Ostravy. Martinská garda bola odzbrojená.

Vrútocká Červená garda najprv odstránila úradníkov dosadených československou armádou a zajala prítomných československých vojakov. Potom začala s perzekúciou miestnych občanov, ktorí podporovali slovenské národné aspirácie. Už spomenutý evanjelický kňaz musel újsť do Turč. Sv. Martina. Aj život ostatných takzvaných „zradcov maďarskej veci“ bol ohrozený. Na verejnosti sa v nasledujúcich dňoch netolerovali slovenské knihy a jazyk. Koncom novembra žandári vo Vrútkach chytili a uväznili slovenského robotníka z Rybárpoľa, pretože niesol slovenské knihy. Robotníkovi sa okrem iného ušlo tolko zaúch, koľko kníh u neho našli.[16] A podľa Národných novín bol na vrútockej železničnej stanici legitimovaný každý, „kto majúc čierny kabát, slovensky hovorí“.[17]

Zatiaľ čo na Vrútkach boli spomínaní iba členovia miestnej Červenej gardy a miestni žandári, v Turč. Sv. Martine to bolo najmä maďarské vojsko, ktoré sa pokúsilo symbolicky znova ovládnuť verejný priestor – vojaci strhli slovenské a české zástavy z budov, začali spisovať súkromné domy, na ktorých boli zástavy vyvesené a z odevov obyvateľov odstraňovali slovenské trikolóry a odznaky. Dvaja predstavitelia SNR boli do večera uväznení. Vojsko znepríjemňovalo život predovšetkým členom SNR. Reakcia väčšiny martinských obyvateľov bola podľa súčasníkov veľmi búrlivá a nepriateľská, Skupiny ľudí spievali po uliciach pieseň „Hej Slováci!“ a „obecenstvo bolo rozzúrené“.[18]

SNR okamžite prerušila svoju spoluprácu s miestnou štátnou administratívou a protestovala u maďarskej

vlády. Najdôležitejšou požiadavkou SNR bolo odvolanie maďarskej armády z celého Turca, s výnimkou Vrútok. Medzi požiadavkami bola i žiadosť o vrátenie všetkých zhabaných zástav, odznakov a trikolór. Požiadavky SNR boli urýchlene vyplnené a maďarská armáda opustila Turč. Sv. Martin po piatich dňoch. Vo Vrútkach zostala do konca novembra 1918.

V novembri maďarská vláda zintenzívnila svoje úsilie udržať Slovensko v rámci Uhorska pomocou agitácie a propagandy. Uhorskí vlastenci z celého Slovenska adresovali vláde rôzne návrhy ako ovplyvniť nálady slovenského obyvateľstva. V druhej polovici novembra prišli do Turč. Sv. Martina a Vrútok agitátori vybavení rôznymi letákmi namierenými proti československému štátu. V priebehu dvoch týždňov zaznamenala SNR okolo 11 rôznych letákov v regióne. Letáky útočili najmä na SNR ako demokratickú reprezentantku slovenské národa a rovný vzťah Čechov a Slovákov. (Letáky povzbudzovali obavy z čechizácie, straty slovenského jazyka, národného charakteru a náboženstva, ako aj z ekonomickej sily českých krajín.) Martinské noviny publikovali veľmi pohoršený článok, keď sa v jednom z letákov objavila hymnická pieseň "Hej Slováci!" a Sládkovičove verše. SNR oponovala tejto aktivite šírením vlastných letákov a publikovaním článkov.

Silná sociálno-demokratická robotnícka organizácia vo Vrútkach (alebo aspoň niektorí z jej vodcov) sa zapojila do prouhorskej agitácie. Podľa uhorských úradov mala organizácia veľkú šancu na úspech vďaka svojmu patriotizmu a vplyvu medzi obyvateľstvom. Naopak sociálno-demokratická organizácia v Turč. Sv. Martine spoluprácu odmietla.

Ale aj medzi slovenskými národovcami existovali pochybnosti o rovnosti vzťahu Čechov a Slovákov. Ján Mudroň z Turč. Sv. Martina reprezentoval takýto odlišný hlas. Jeho aktivity a meno bolo často použité prouhorskými aktivistami a Ján Mudroň musel niekoľkokrát verejne osvedčiť svoju lojalitu SNR.

III. Československá armáda definitívne na Vrútkach a v Martine.

Pred druhým príchodom československej armády do Vrútok sa medzi miestnymi obyvateľmi rozšíril strach. Robotnícka rada preto požiadala SNR o ochranu Vrútok pred prípadnou odplatou československého vojska. SNR slúbila zaistiť bezpečnosť „slušným“ členom vrútockej robotníckej organizácie. Jedna z prvých emigračných vln maďarských občanov je spojená práve so znovuobsadením Vrútok československým vojskom 7. decembra 1918 .

V rovnakom čase sa Vrútky stali terčom ostrej kritiky. Najprv to boli proslovenské Robotnícke noviny, ktoré vyzývali vrútockých obyvateľov, aby sa stali uvedomelými slovenskými vlastencami.

Po príchode československého vojska boli na Vrútkach starostlivo zorganizované dve proslovenské ľudové zhromaždenia., ktorých sa zúčastnilo početné slovenské obyvateľstvo susedných obcí dopravené špeciálnymi vlakmi. Prvé zhromaždenie 7. decembra 1918 privítalo československých vojakov. Druhé, väčšie zhromaždenie si 15. decembra 1918 slávnostne pripomenulo smrť dvoch padlých českých vojakov, ktorí boli pred dvoma týždňami pochovaní len ukradomky.^[19] Na zhromaždení si Vrútočania vypočuli mnoho nelichotivých slov na vlastnú adresu. Hlavný rečník Ján Vanovič povedal „...Vrútočanom otvorene, že ich dnešná doba našla národne a mravne zdemoralizovaných, že lákali a zlákali ich od ich reči, zvykov a vôbec od ich slovenskej rýdzosti dosavádne maďaronské vrchnosti.“ Aj symboly zhromaždenia sa v jednom aspekte líšili od symbolov obvyklých v Turč. Sv. Martine - všetky národné symboly boli doplnené socialistickými (robotníckymi) symbolmi: červenou zástavou, Marseillaisou, robotníckymi rečníkmi a podobne. Obe zhromaždenia však neznamenali stabilizáciu lojality obyvateľov Vrútok k novému štátu. Počas hektického roku 1919 sa mnoho Vrútočanov pripojili k protičeskoslovenským a komunistickým aktivitám, ktoré sa šírili z Maďarska. V dôsledku takýchto aktivít sa mnohí obyvatelia Vrútok rozhodli opustiť Československo. V najväčšej zaznamenanej emigračnej vlne v marci 1919 opustilo Vrútky 180 ľudí.

Druhý príchod československého vojska bol spojený so zriadením Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovensku, ktoré začalo systematicky a úspešne preberať správu Slovenska do svojich rúk. Ako ministerstvo a nová štátna administratíva postupne preberali moc, aktivita SNR rapídne klesala. Slovenská národná elita v Turč. Sv. Martine začala s ministerstvom vyjednávať o budúcej pozícii svojho mesta. Martinčania očakávali, že sa Turč. Sv. Martin stane hlavným mestom Slovenska a pokúšali sa realizovať v minulosti nevyplnené národné požiadavky. Silný symbolická význam nadobudlo znovu oživenie Matice slovenskej, ktorá bola obnovená po 44 rokoch. Jej obnoveniu predchádzali mnohé diskusie medzi slovenskou národnou elitou a vládou (v Prahe i v Bratislave), rovnako ako medzi samými národnými aktivistami o úlohe a štruktúre Matice v nových podmienkach. Podobne v minulosti potláčané slovenské inštitúcie v Turč. Sv. Martine sa pokúšali získať štátnu podporu a privilegované postavenie v novom štáte. Stať sa kultúrnym centrom znamenalo zároveň stať sa centrom vzdelávania. Preto boli už

v roku 1919 otvorené v Turč. Sv. Martine dve nové stredné školy. Obnovené bolo bývalé slovenské gymnázium a otvorená bola maďarskou vládou nikdy nepovolená Vyššia škola pre ženské povolania.

Cieľom môjho príspevku bolo skúmať rozporuplnosť jedného zlomového momentu v slovenskej histórii. Vybrala som si príklad dvoch miest ako okno, ktoré mi umožňuje vidieť „veľkú“ udalosť z rôznych uhlov pohľadu. Zamerala som sa na symboly používané vo verejnej sfére, pretože ich spolu s jazykom považujem za jeden z mála (i keď nepresný) indikátorov etnickej, štátnej a sociálnej identity ľudí, ktorých skúmam.

---

[1] Nurmi, I.: Slovakia - a playground for nationalism and national identity. Helsinky, 1999.

[2] Formulácia je parafrázou záverov Raphaela Samuela: Local History and Oral History. In: History Workshop.

[3] Nurmi, I.: Slovakia....

[4] Po druhej svetovej vojne bol názov mesta skrátenejší na jednoduché Martin. V príspevku som zvolila skrátenejší názov Turč. Sv. Martin.

[5] J. Requate člení verejný priestor na tri sektory, zodpovedajúce trom úrovňam komunikácie. 1. Malá verejnosť (bezprostredná, face-to-face), 2. zhromažďovacia verejnosť (sem zaradujem aj združovanie ľudí v spolkoch) a 3. masovomediálnu verejnosť. Citované podľa Mannová, E.: „Ale teraz je dobrý Slováč.“ Vplyv novej štátnej hranice na etnické vzťahy v Lučenci a Komárne (1918 - 1938). In: Historik v čase a priestore. Bratislava, 2000, s. 53.

[6] Bližšie pozri Nurmi, I.: Slovakia...

[7] Pozri tabuľku.

[8] Nurmi, I.: Slovakia..., s. 38.

[9] Z celého Turca to bolo spolu 53 osôb, t. j. presná polovica účastníkov.

[10] SNA Bratislava, Zbierka staničných kroník, kart. č. 4, Staničná kronika Vrútky, s. 7.

[11] SNK-ALU Martin, SNR, signatúra 94 R 25.

[12] Medvecký, K. A.: Slovenský prevrat. Zv. IV. Trnava, 1931, s. 138.

[13] Národné noviny, 49, č. 130, 5. 11. 1918, s. 3; 49, č. 158, 28. 12. 1918, s. 3.

[14] Národné noviny, 50, č. 88, 16. 4. 1919, s. 4

[15] Národné noviny, 49, č. 134, 14. 11. 1918, s. 3.

---

[16] Je príznačné aké knihy robotník niesol. Bolo to niekoľko výtlačkov Rukoväte slovenského jazyka a knižky „Dĺžeň, mäččeň a ypsilon“ - od J. Gašparíka, ktorej cieľom bolo jednoduché a rýchle zvládnutie základov slovenskej gramatiky. Národné noviny, 49, č. 141, 30. 11. 1918, s. 2.

[17] Národné noviny, 49, č. 136, 19. 11. 1918, s. 3. Čierny kabát bol symbolom vyššieho vzdelania alebo majetku. U roľníkov a vidiečanov slovenská reč pravdepodobne neprekážala.

[18] Medvecký, K. A.: Slovenský..., zv. IV., s. 237.

[19] Naopak zastrelený maďarský vojak mal pred dvoma týždňami pohreb so všetkými poctami. SNA Bratislava, Zbierka staničných kroník, kart. č. 4, Staničná kronika Vrútky, s. 6.